

Jože Hlebš

Darwin,
evolucija
in/ali
stvarjenje

Mohorjeva
Celovec

Jože Hlebš

Darwin, evolucija in/ali stvarjenje

Mohorjeva
Celovec

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

113/119
575.8

HLEBŠ, Jože

Darwin, evolucija in/ali stvarjenje / Jože Hlebš. - 1. izd. - Celovec :
Mohorjeva, 2017

ISBN 978-3-7086-0937-9

289436416

Jože Hlebš: Darwin, evolucija in/ali stvarjenje

Jezikovni pregled: Stanislav M. Maršič

Urednik: Hanzi Filipič

Oblikovanje ovitka: ilab crossmedia (detajl slike iz ciklusa „Stvarjenje“
Vinka Hlebša)

© 2017, Mohorjeva založba, Celovec–Ljubljana–Dunaj

Izdala, založila in tiskala Mohorjeva družba v Celovcu 2017

Za družbo: Franz Kelih in Karl Hren

1. izdaja, 2017

Naklada: 300 izvodov

Cena: 27,00 €

ISBN 978-3-7086-0937-9

www.mohorjeva.com

KAZALO

Uvodna beseda	7
Evolucija – ideja in resničnost	15
Darwinova teorija evolucije in evolucionizem	55
1. Darwinov nauk	55
2. Darvinistični evolucionizem	74
a) Filozofija evolucionizma	74
b) Socialni darvinizem	77
c) Neodarvinizem	86
č) Sociobiologizem	88
d) Ontološki redukcijem	93
3. Meje darvinske evolucije	101
a) „Antiteorija“ darvinizma in finalni red narave	101
b) Nastanek človeka	134
c) Spoznavne razsežnosti evolucijske teorije	139
Evolucija zamenja stvarjenje	151
1. Naturalizem evolucionistične dogme	151
2. Darvinistični model za kozmos kot celoto	170
Evolucija kot „stvariteljsko dopolnjevanje boga“	187
1. Svetovni nazor Teilharda de Chardina	187
2. Metoda Teilhardove „fenomenologije“	200
3. „Zakon“ kompleksifikacije ali centrogeneza	208
4. Zlitje narave in nadnarave – „kristogeneza“	217
5. Evolucionistična vizija krščanstva	222
Stvarjenje in evolucija	233
1. Bog in svet	233
2. Stvarjenje	245
3. Stvarjenje človeka	259
Literatura	269
O avtorju	275

UVODNA BESEDA

Darwin, teolog po izobrazbi – bil je bakalaver teologije –, je v biologijo vpeljal dilemo: evolucija ali stvarjenje. Pravzaprav je postavil vprašanje, ali so bile različne vrste živih bitij ustvarjene ali pa so se razvile po naravnem izboru. Iz tega izhodišča se je polagoma razvil nazor, ki ga imenujemo evolucionizem. Vendar je že osnovno Darwinovo vprašanje v bistvu metafizičnega značaja. Darwin izhaja iz verskega problema, tj. iz neke naivne interpretacije Biblije, ki ga končno pripelje v skepso glede Božje besede in nazadnje v agnosticizem z materialistično domnevo. Iz teh nastavkov se je potem s filozofsko refleksijo razvil evolucionizem.

Namen tega dela je potegniti jasno razmejitev med *evolucijo*, kolikor gre za nauk o razvoju živega sveta in je znanstveno utemeljen, in *evolucionizmom*, ki je svetovnonazorska razlaga in absolutizacija pojma evolucije, saj zaobjema tudi religiozno dimenzijo. Pri tem ima posebno naturalistično-materialistični evolucionizem usodne posledice za razumevanje resničnosti. Dejstvo je, da vsaka znanstvena panoga lahko obravnava samo določen izsek resničnosti – tisti namreč, ki ga preučuje s posebnimi, zanjo specifičnimi metodami. Tako tudi nastajajo različne podobe sveta, ki jih poznamo kot fizikalno, biološko, antropološko, sociološko in ne nazadnje teološko podobo sveta. Podoba sveta, kot jo ustvarjajo pozitivne znanosti, je povzetek znanstvenih dosežkov in pomeni *znanstveni pogled na svet*. Seveda se nobena znanost, pa naj bo še tako empirična, ne zadovolji zgolj z opisom in urejevanjem svojih predmetov, zato poskuša izkustvene dosežke razumeti tudi v smislu obsežnejših in globljih povezav. Rezultate miselno ureja, dojema notranje zveze in poskuša najti za množstvo pojavov enotne vidike. Posamezna izkustva naj bi povežala neka skupna, osnovna ideja. Takšna ideja je v sodobni biologiji tudi ideja evolucije. Toda to še ne pomeni, da evolucija lahko razloži življenje na splošno.

Znanstvene podobe sveta – tudi tako imenovana evolucionarna podoba – niso nikakršne večne resnice, marveč so samo miselni modeli, ki se lahko spremenijo vsakokrat, ko nas v to prisilijo nova spoznanja. Zato tak pogled na resničnost ostaja čisto teoretičen, objektivno distanciran in ne postavlja poslednjih metafizičnih vprašanj o biti in smislu sveta kot celote.

Drugo pa je svetovni nazor. Tu gre za celoto bivajočega, skupaj z vsemi vrednotenji in osebnimi držami, ki izvirajo iz tega gledanja na resničnost. Zato je horizont svetovnega nazora metafizičen, njegov obseg univerzalen, njegova intencija pa se nanaša tudi na subjekt. Tu gre za vprašanja: *zakaj, čemu, od kod in kam*. Zato tak nazor najgloblje zadeva naš jaz, našo osebno eksistenco, jo vznemirja in izziva. In v tem svetovnonazorskem smislu moramo razumeti *evolucionizem*.

Čeprav so znanstvene podobe sveta samo teoretično-parcialnega značaja, pogosto lahko opažamo težnjo, da se spreminjajo v razne oblike svetovnega nazora. Tako imamo vrsto monističnih svetovnonazorskih konstruktov, ki ne izhajajo iz razvidnih spoznanj, temveč vsebujejo posplošitve, katerih izhodišča so parcialne podobe sveta. Monizem, ki izhaja iz predpostavke (ki je v bistvu neka vera), da je vsa resničnost pojavna oblika enega samega prapočela, imenujemo *konstitutivni monizem*. Tak monizem namreč zavrača sleherni metafizični dualizem (Bog in svet, duh in materija), sleherni množstvo različnih bitnih stopenj (materija, življenje in duh so zanj le različne pojavne oblike enega samega prapočela) in tudi vsako podstatno množstvo resničnih individuov (posamezna bitja so le momenti, niso pa substancialno bivajoča), saj obstaja en sam kozmični subjekt, ki pa se v nekaterih monizmih identificira tudi z božanstvom (panteizem). Materializem, pansihizem, panspiritualizem itn. so svetovni nazori, ki so nastali z redukcijo različnih plasti biti na eno samo, katera potem predstavlja edino metafizično resničnost, medtem ko so vse druge bitne plasti samo njene pojavne oblike brez lastne substancialne realnosti.

Znanstvena metoda izbrane plasti naj bi potem imela tudi univerzalno vlogo in pomen. To je vera v znanost in njeno metodologijo, ki pa se v tem primeru spremeni v neko religiozno vero. Tako vero v znanost je izrazil npr. neodarvinist *John B. S. Haldane*: „I believe in reason and man. I believe in scientific method.“ Ko to izreče

darvinist, ni mišljena samo vera v znanost, kolikor ostaja racionalna in kritična, tj. vera v končen človeški razum in zmožnost znanosti reševati probleme v njenih mejah, ampak gre za naturalistično vero, da je človek zgolj produkt narave, umrljiva enota duha in telesa. V tem smislu darvinist *Julian Huxley* poudarja, da je napredek naravoslovja, logike in psihologije pripeljal do razvojne stopnje, na kateri se Bog ne pojavlja več niti kot koristna hipoteza.

Veri v znanost, dokler je zaposlena z reševanjem posebnih, njej lastnih problemov, ni mogoče ugovarjati. Pod določenimi predpostavkami je vedno sredstvo do nekega cilja, nikakor pa ne more biti sama sebi namen, torej univerzalni samosmoter. Ko pa se delna funkcija znanosti napačno spremeni v totalno funkcijo, postane edino možna forma védenja nasploh. S tem postane vera v znanost dogmatična, spregleda filozofske in sociološke pogojenosti znanosti in nekaj omejenega napravi neomejeno. Toda metoda, ki bi razložila vse, ni več metoda, temveč prepričanje. To pa posebno pri neznanstveniku pogosto privzame obliko besedičenja o znanosti in postane slepa vera, ki deluje kot opoj (da ne rečemo opij) na široke kroge neznanstvene javnosti. Tako postane vera v znanost specifična oblika moderne nevere, ki dobi vlogo nadomestne religije.

Pojem „verovati“ je namreč uporabljen v dveh pomenih. Enkrat gre za razumsko vero – „*imeti nekaj za resnično*“ – na čemer temelji znanstveno védenje, drugič pa gre za *religiozno vero* v smislu vernega zaupanja. Toda, kot rečeno, je tudi vera v znanost lahko izpostavljena skušnjavi, da bi postala „religiozno“ zaupanje. Prave vere znanost seveda ne more nikoli nadomestiti, lahko pa zamenja neko obliko vere, namreč *religijsko* obliko zamenja z drugo, „*ireligiozno*“.

To nam lepo ilustrira znani stavek *Jacquesa Monoda*, ki ga ateisti radi ponavljajo: „Absurd in absoluten nesmisel je verovati, da živa celica nastane sama od sebe; toda kljub temu verujem v to, česar si drugače ne morem predstavljati.“ Zato je za Monoda – kot je zapisal v knjigi „*Zufall und Notwendigkeit*“ – „čisti slučaj, nič drugega kot slučaj, absolutna slepa svoboda temelj čudovite zgradbe evolucije ... je *edina* predstavljava“. Bog je tu dobesedno zamenjan s slučajem.

Tudi t. i. „humanizem“, ki ga učijo darvinisti kot *vero* v človeka, je v resnici vera v naravo naravoslovca, kjer je narava nezavedni in brezdušni sistem in človek njen minljivi razvojni proizvod, ki pa naj

bi bil kljub temu avtonomen in svoboden. Pri tem je vera v človeški razum zgolj gola možganska funkcija, ki se je razvila v aktivnem reagiranju z okoljem.

Vera v znanost se tako razgali kot neka prikrita, zakrinkana izpolnitev skrivne želje: želje po moči in obvladovanju. Odkar je *Darwin* odpravil duha iz biologije, je nastala pravna znanost brez prava, etika brez moralnega zakona in psihologija brez duše. In v prid študija obnašanja teži t. i. sodobni behaviorizem za tem, da izključi zavest, dušo in duha kot objekte raziskave.

To težnjo po razduhovljenju izraža tudi mišljenje vodilnega ameriškega filozofa Johna Deweyja (1859–1952), za katerega „duh“ kot „aktivna sila“ ni „nič drugega kot stara, same sebe gibajoča duša“, ki ji je bila vzeta nesmrtnost. „Duha“ in „duhovno“ vidi samo še kot začasna pojma oz. „oznaki za neko regijo, ki naj bi bila raziskana“.

Usodni zmoti izpeljevanja „duha“ iz evolucije pa je zapadel tudi teolog *Teilhard de Chardin*, ki je že najnižjo stopnjo resničnosti, torej kozmični subjekt, označil kot „duha-materijo“ z neko „fragmentarno zavestjo“, ki v človeku postane samozavest. Tudi tu je duh degradiran na „zavestnost“, ki je lahko samo akcidenca duha.

Problem evolucionistične razlage je t. i. *konstruktivna metoda*, ki poskuša predmet spoznanja izvajati iz česa drugega ali ga reducirati na kaj drugega. Dejstvo pa je – kar je pri tej metodi spregledano –, da je za nas resničnost množstvo „prapojavov“ (npr. življenje, duh), torej pojavov, ki so formalno neizvedljivi iz drugih. Tako je, na primer, življenje neizvedljivo iz „neživega“, tj. iz fizikalno-kemijskega. Tudi duha ne moremo reducirati na „neduha“. Evolucionizem razume razvoj organizmov kot nepresledno zaporedje stanj in prehodov – kot formalni in bitni kontinuum, ki ne pozna prapojavnih bistev, ampak samo „kompleksifikacije“ na temelju naključnih sprememb.

Sodobni naravoslovec je namreč navajen svet razčleniti v diferenciale in ga nato sklepajoč dojeti kot integracijo. S tem so na področju fizike in kemije nedvomno možni veliki uspehi. Toda uspehi te metode pri fizikalno-kemično merljivi materiji sodobnega biologa pogosto zapeljejo, da poskuša početi enako. Ta nova metoda se imenuje „molekularna biologija“. In tu naj bi t. i. „samoorganizacija“ materije razložila ne le nastanek življenja, marveč tudi nastanek duha kot izključno materiji imanentnega procesa. Toda s pojmom „samo-

organizacije“ – ki je v resnici vzet s področja življenja – se vnaša v neživo materijo neka miselno določena, načrtovana samozakoničnost, ki nasprotuje vsakemu *eksaktnemu* opazovanju. Pri vsem tem ne smemo spregledati, da vse „samoorganizacije“ vedno predstavljajo „organizatorja“ – v primeru „biogenetskih“ eksperimentov kemika, ki jih usmerja in deluje kot življenjski princip. Da bi se to lahko zgodilo samo s silami nežive materije, je dejansko neka *iracionalna vera*, ki ni utemeljena na resni znanosti.

Zato tako nastanek življenja kot nastanek duha zahtevata posebne bitne akte, ki jih imenujemo *stvarjenje*. Vera v to dejstvo je mnogo bolj racionalna kot iracionalno zatekanje k slučaju. Zato lahko vsak *novum* v nastajanju kozmosa in živih bitij razumemo samo s pomočjo splošnega načela, da „višje lahko razloži nižje, nikoli nižje višje“. To načelo je *per se notum*, razvidno samo po sebi, in ne potrebuje nobene posebne utemeljitve. To še posebno velja za človekovega duha, kajti duh ne more biti nekaj, kar ni duh. To zahteva že vzročno načelo. Zato vztrajanje pri nauku evolucionizma – kar je razvidno posebno pri Teilhardu de Chardinu – nujno pripelje v neko obliko panspiritualizma. Materiji kot temeljni danosti bi potem morali pripisati nedoumljive zmožnosti, ki bi neskončno presegle vse, kar lahko objektivna znanost sploh ugotovi.

Če pa izhajamo iz dejstva prigradnosti (kontingence) vse naravne resničnosti, kar je razvidno dejstvo, potem nas ontološki razmislek nujno pripelje do pojma stvarjenja, ki šele lahko utemelji vstop resničnih novumov v bivanje.

Pojem stvarjenja seveda ne more biti naravoslovni pojem. Naravoslovje namreč nujno vedno izhaja iz neke določene danosti, najsi bo to materija, energija ali kako predmaterialno stanje, imenovano „kvantni vakuum“. Stvarjenje je religiozni pa tudi metafizični, tj. ontološki pojem. Pa tudi znanstveniki, ko postanejo filozofi, se pogosto zatekajo k neki obliki nastanka, ki ga lahko imenujemo „stvarjenje“ – seveda brez Boga stvarnika. Značilen primer takega znanstvenika je na primer astronom *Fred Hoyle*. Kako znanstvenik v svoji „neveri“ ne more brez vere, je razvidno iz njegovega modela stacionarnega vesolja. V knjigi „*The Nature of the Universe*“ najprej zavrže religijo kot neki slep poskus, kako najti izhod „iz resnično strašne situacije, v kateri smo“, potem pa vpelje idejo „stvarjenja“,

s pomočjo katere verjame, da bo lahko razložil širjenje vesolja, ne da bi se moral zateči k zamisli „prapoka“ – „prapok“ je namreč njegova besedna stvaritev, da bi se ponorčeval iz te zamisli. Ne da bi se spuščali v natančno obravnavo njegove zamisli, ki je predstavljena v moji knjigi „Kozmos, evolucija, življenje“, naj bo tu omenjena ena sama točka. Da bi razložil širjenje vesolja ob ohranitvi nespremenjene gostote kozmične materije (*steady-state-model*), je vpeljal idejo *neprestanega ustvarjanja* nove materije.

Vzrokov za to novo nastajanje njegova hipoteza ne vsebuje. Prav nasprotno, iskanje vzroka celo načelno zavrača. „Materija se kar pojavi – je ustvarjena.“ To idejo končno razloži Hoylovo pojmovanje kozmosa, ki ga pojmuje v smislu panteizma, podobno kot je Spinozova Bog-narava (*Deus sive natura*). V Hoylovem delu „*Evolution from Space*“ najdemo celo formulo „Bog = vesolje“.

Ideja nenehnega stvarjenja ni nova. Najdemo jo že pri krščanskih mislecih *Avguštinu*, *Anzelm* iz *Canterburyja* in *Tomažu Akvinskem*. Seveda pa ta nauk o nepreslednem stvarjenju v nasprotju s Hoylovim panteizmom izhaja iz teistične razlage stvarjenja. Končno sem pred vprašanjem, ali me je ustvarilo vesolje – kakorkoli ga že pojmuje – ali pa sem stvarjenje absolutnega Boga stvarnika. Evolucija nikoli ne more biti zadnja razlaga.

Znanstveno izkustvo na vseh področjih biti narave razodeva, da ima narava v sebi ustvarjalne sile, v moči katerih je zmožna proizvajati novo. Toda te, naravi notranje, ustvarjalne sile so zaradi kontingentnosti vsega stvarstva same ustvarjene. Zato moramo v ustvarjalnosti narave videti trajanje stvarjenja. Povsod, kjer se poraja novo, se dogaja tudi stvarjenje: v rojstvu vesolja, v nastajanju materije, v izvoru življenja in človekovega duha. Toda od Boga izhaja brezčasno vzdrževan stvaritveni akt, ki je koeksistenten vsakemu časovno bivajočemu bitju in dogajanju. Teistična misel to dogajanje označuje kot *creatio continua*.

Stvarjenje je neki način razodevanja Boga. On stvari ne „izdeluje“ kot kak arhitekt, njegovo delovanje je najbolj notranje, diskretno in popolnoma suvereno. S svojim bitnim aktom (*actus essendi*) je najbolj notranji prvi vzrok vsega ustvarjenega; s to temeljno odvisnostjo pa je povezana tudi največja svoboda. Bog vzpostavlja bit iz sebe na način participacije. Forme stvari (forme kot počela) sprejemajo par-

ticipirano bit vase, česar ne smemo razumeti prostorsko-materialno, ampak kot brezčasno podelitev izraza. Kreacija ne razvrednoti lastne ustvarjalnosti narave, ampak ji daje nujno utemeljitev. Stvaritveni odnos je vedno *vertikalna relacija*, ki pušča nedotaknjene horizontalne relacije razvoja sveta. Zato je evolucija možna samo v moči stvarjenja. Teistični pojem stvarjenja je tudi v nasprotju s panteističnim „stvarjenjem“, kjer gre za *razvoj* absolutnega božanskega kozmosa v številne oblike oz. modifikacije ob ohranitvi substancialne identitete. Stvarjenje, gledano v horizontu časa, pomeni, da je izvorna konstitucija sveta nastala z neposrednim aktom Boga, ki je svetu absolutno transcendenten.